

LINGVISTIK TADQIQOTLARDA GENDER ASPEKTINING QO‘LLANILISHI

B.Q.Jo‘raxolova (O‘zDJTU)

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы изучения языка и гендера в языкознании, в частности применение гендерного аспекта в лингвистических исследованиях. Все лингвистические исследования гендера взаимосвязаны и дополняют друг друга, тем не менее лингвистика выделяет несколько ключевых направлений в развитии лингвистической генеалогии.

Ключевые слова: гендер, пол, объект лингвистического исследования, женский язык, социологическое исследование, мужская речь, женская речь, коммуникативное поведение, метагендер.

Annotation. This article deals with the study of language and gender in linguistics, in particular the use of the gender aspect in linguistic research. All linguistic studies of gender are interconnected and complement each other; nevertheless, linguistics identifies several key areas in the development of linguistic genealogy.

Key words: gender, gender, object of linguistic research, female language, sociological research, male speech, female speech, communicative behavior, metagender.

Bugungi kunda gumanitar fanlarda gender tadqiqotlariga tobora ko‘proq e‘tibor qaratilmoqda. Ushbu tadqiqot yo‘nalishining metodologiyasi va kontseptual apparati ishlab chiqilmoqda. Bu ularning gumanitar fanlarning deyarli barcha sohalarida, shu jumladan tilshunoslikda yanada moslashishiga yordam beradi. Gender tadqiqotlarining jadal rivojlanishi "gender" tushunchasining noaniqligi va talqinlarining ko‘pligini keltirib chiqaradi.

Ko‘pgina tadqiqotchilar "gender" tushunchasi gumanitar bilimlarning boshqa sohalarida sodir bo‘lganidan keyin lingvistik tadqiqotlar obyekti bo‘la boshlaganini ta’kidlaydilar. Bu yo‘nalishdagi dastlabki ishlar G‘arbda paydo bo‘lgan va roman-german tillari materiallari asosida yaratilgan. Gender masalalari nuqtai nazaridan tilning dastlabki tadqiqotlaridan biri J. Lakoffning "Ayollar tili va o‘rni" asari bo‘lib, unda "ayol tili" atamasi birinchi marta ishlatilgan. Bu ish tilning androsentrik tuzilishini va tilda takrorlangan dunyo rasmidagi ayol obrazining pastligini tasdiqladi 1.[Pushkareva 1998]. Gender ijtimoiy kontseptsiyasining paydo bo‘lishi antropologlar Gyle Rabin, Joan Scott, Monik Wittig va bir qator boshqalarga tegishli 2.[Voronina 2000]. Bu yondashuv gender xulq-atvorining shakllanishi va ongda u haqidagi g‘oyalarning qurilishi ko‘plab omillar – tarbiya, mehnat taqsimoti, ijtimoiy va hokimiyat institutlari bilan bog‘liq degan postulatga asoslanadi 3. [Voronina 2000; 2001].

Ijtimoiy tadqiqotlarning har bir sohasi gender ijtimoiy tuzilishining u yoki bu tarkibiy qismiga qaratilgan bo‘lib, ushbu kontseptsiyada, xususan, tabaqalanish komponentini ajratib ko‘rsatishga imkon beradi 4.[Pushkareva 1998;]. Ushbu kontseptsiyaaning ko‘p qirrali tuzilishi ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiy ierarxiyaga ham tegishlidir. Yuqorida aytilganlar ushbu yondashuv doirasida gender ijtimoiy sohani o‘rganishda murakkab va noaniq tushuncha, ko‘p o‘lchovli parametr sifatida namoyon bo‘ladi, degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Ushbu bosqichda gender tadqiqotlarining shakllanishi va ularning rus zaminida rivojlanishi bo‘yicha ikki xil nuqtai nazar ilgari surildi. Xususan, Pushkareva Rossiyada gendershunolik shakllanishining dastlabki bosqichidagi qiyinchiliklarni boshdan kechirib,

jamoatchilik bilimining maxsus paradigmasiga aylanganligi va tilshunoslikdan tashqari deyarli barcha sohalarda ko'rib chiqilishiga ishonch bildiradi 5.[Pushkareva 1998]. Shu bilan birga, S.A. Ushakin mahalliy gumanitar bilimlarda "gender" tushunchasining rad etilishiga ishora qiladi, bu tadqiqotchining fikriga ko'ra, uning "begonaligi", g'arbshunoslik terminologiyasidan ekstrapolyatsiya qilinganligi bilan bog'liq 6. [Ushakin 2002].

Tilshunoslik uchun "gender" tushunchasi tilda tuzilgan va uning tashuvchilari ongida mustahkamlangan xulq-atvorning fazilatlari va xususiyatlari, shuningdek, ma'lum bir sohada erkaklar va ayollarga tegishli bo'lgan xususiyatlar to'plami bilan bog'liq ijtimoiy-madaniy hamjamiyatdir. Tilshunoslik tomonidan qabul qilingan genderning sotsial-konstruksionistik tushunchasi ushbu konstruksiyaning ikki jihatiga e'tibor qaratadi: ijtimoiy va psixologik. Bu jihatlar genderning sotsial-konstruksionistik mohiyatini tushunish uchun muhimdir, chunki bu jihatlarning o'zaro ta'siri "erkaklik" va "ayollik" tushunchalari majmuini til orqali ongda qurish bilan chambarchas bog'liq.

Gender tushunchasiga ta'rif berishda munozarali masalalardan biri uni ijtimoiy yoki psixologik tushuncha deb hisoblash masalasi ekanligi bilan bir qatorda, ushbu kontseptsianing ko'p qirrali xususiyati ham ijtimoiy, ham psixologik tarkibiy qismlarni o'z ichiga olganligi aniqroqdir. N.L.Pushkareva: "Genderning ta'rfi munosabatlar va jarayonlarning murakkab o'zaro bog'liqligi va shu bilan birga ijtimoiy munosabatlarning asosiy tarkibiy qismi, madaniyatga asoslangan, barqarorlik va o'zgaruvchanlik elementlarini o'z ichiga olgan, tabaqalanishning asoslaridan birini ifodalovchi tarkibiy qism jinsga asoslangan va ayni paytda uning biologik funktsiyalari bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqilgan jamiyatni juda maqbul deb hisoblash mumkin 7. [Pushkareva N.L. 1998: 79].

Kirillining so'zlariga ko'ra eng umumiy ma'noda tilshunoslikda jinsni o'rganish muammolarning ikki guruhiga taalluqlidir: 1. Til va unda jinsning aks etishi. Ushbu yondashuvning maqsadi turli jinsdagi odamlarning mavjudligi tilda qanday namoyon bo'lishini (birinchi navbatda nominativ tizim, leksika, sintaksis, gender kategoriyasi va boshqalar tekshiriladi), erkaklarga qanday baholar berilishini tasvirlash; ayollar qaysi semantik sohalarda eng sezilarli aniq ifodalanishini tushuntirishdan iborat. 2. Erkaklar va ayollarning nutqi, kommunikativ xulq-atvori, bu yerda tipik strategiya va taktikalar, leksika birliklarining jinsga xos tanlovi, muloqotda muvaffaqiyatga erishish yo'llari, lug'at, sintaktik tuzilmalarni tanlashda afzalliklar va boshqalar, farqlanadi – ya'ni erkak va ayol nutqining o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi.

Til va gender muammolarining mahalliy tadqiqotchilari androsentrik ijtimoiy munosabatlardan kelib chiqadigan gender stereotiplari va assimetriyalari masalasiga katta e'tibor berishadi. Bir qator tadqiqotlarda olingan ma'lumotlar, hech bo'lmaganda, ba'zi tillarda androsentrizm unchalik aniq ifodalanmagan degan xulosaga kelishimizga imkon beradi, ammo umumiy inson (metagender) darajasining yanada yorqinroq namoyon bo'lishi mavjud, bu esa shunday yaratish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Insonni tilda tavsiflash modeli, bu ham metagender darajasini, ham erkaklik yoki ayollik darajasini (aslida jinsni), shuningdek, ularning munosabatlarini o'rganishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Кирилина А.В. Гендерные стереотипы по данным языка // Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 180 с. – СС. 105-162.
2. Кормильцева А.Л. Гендер во фразеологии. Учебное пособие. -Елабуга. 2020.
3. Пушкарева Н. Гендер и историческое наследие в постсоветской России // Вестник Пермского университета, 2019. № 3.- С. 79.
4. Ушакин С. О мужественности // Сборник статей, 2002. - 720 с.